

INNOVÁCIÓ ÉS KÖNYVTÁR

Bauer József

KG-Informatik

Bevezetés

A könyvtárak fejlődése is követi a fejlődés általános irányát, azaz az egyszerűtől a bonyolult, az alacsonyabb rendűtől a magasabb rendű felé tart. A könyvtár az értékmegőrzőből, gondolat-, eszme- és tudás-múzeumból, raktárból, kincstárból stb. nagyhatású, sokoldalú információsugárzó, oktató és népművelő intézménnyé vált, vagy legalábbis erre törekszik.

A könyvtárakat a társadalmi újatermelési folyamatban betöltött szerepük készlettel fejlődésre. Az újatermelési folyamathoz három szálon kapcsolódnak:

képzési, oktatási, nevelési feladataik révén a munkaerő és szellemi kapacitás újatermeléséhez;

szórakoztató és népművelői feladataikkal a munkaerő regenerálásához és továbbfejlődéséhez;

információsugárzó, tájékoztató tevékenységükkel pedig a gazdasági növekedés előmozdításához, a technikai, technológiai, tudományos színvonal emeléséhez.

Az innováció és a könyvtár viszonya a fentiekből következőleg kétféleképpen vizsgálható: a könyvtár egyrészt az innováció része, segítője és előmozdítója; másrészt pedig az innovációt saját munkájában is alkalmazó-értvényesítő szervezet.

Ami mi is az az innováció? Szó szerint *megújítást* jelent. BUCSY LÁSZLÓ [1] megfogalmazása szerint „az innováció az új tudományos-technikai vívmányok, részben pedig a már ismert megoldások, törvényszerűségek optimális társadalmi-gazdasági hatékonyságú alkalmazásba vétele”. Az innováció tehát nem egyenlő a beruházással, de a beruházás is hozzátartozik az innovációhoz.

BRIGHT [2] a sikeres innováció öt feltételét a következőképpen fogalmazta meg:

1. a tudományos fejlődésre alapozódjék;
2. ezzel tartson lépést a mérnöki ismeretek felhalmozódása, ami nélkül nincs haladás;

3. a gazdasági, ipari szervezetek támogassák az innovációt;
4. legyen a gyors és gyökeres fejlesztéshez megfelelő pénzügyi alap;
5. a fejlesztés véghezviteléhez, megvalósításához legyen szakképzett munkaerő.

Az innováció ciklikus, azaz benne – a fejlődés törvényeinek megfelelően – a hosszabb idejű lassú mennyiségi fejlődést aránylag rövid idő alatt minőségi változás, ugrás követi. A cél az, hogy e folyamatban a mennyiségi fejlődés ideje lerövidüljön, a minőségi ugrás intenzitása pedig növekedjék.

Az innovációs fejlődés egymástól elkülöníthető szakaszai – sorrendben – a következők [3]:

- elkülönült (gyártás, gyártmány stb.) fejlesztés;
- fejlesztési együttműködés;
- licenciák vásárlása és eladása;
- a licencia és a know-how összekapcsolódása;
- a komplex fejlesztések, a leasing összekapcsolása;
- fejlesztések integrációs alapon.

Az innovációban többszintű stratégiát lehet alkalmazni. Ezt is Bucsy László idézett munkája alapján vázoljuk az alábbiakban:

0. fokozat – Egyszerű mennyiségi változás.
1. fokozat – A külvilághoz való alkalmazkodás, egyszerű változtatás.
2. fokozat – Gyártmány szerkezeti változás, vezetési és szervezési színvonal emelkedés (kreatív fejlődés).
3. fokozat – Az új minőségekre is kiterjedő termelési (stb.) szervezet fejlődése. Minőségi változás.
4. fokozat – A szervezet egy elemének egy vagy több funkciójában következik be egyidejű vagy láncreakciós változás. A gyártmány (szolgáltatás, termék) rendeltetésének, funkciójának minőségi változása ez.
5. fokozat – A szervezet összes elemének összes funkciója megváltozik.
6. fokozat – A szervezet eredeti elemeinek kiinduló koncepciója is megváltozik. Új termék, szolgáltatás stb. kialakulása.

7. fokozat – Megváltozik az egész alapelv.

Az innováció, mint ahogy korábban már céloztunk rá, csak akkor valósítható meg, ha kiépül az adott szint eléréséhez szükséges feltételrendszer, az *innovációs infrastruktúra*. Ennek egyik legfontosabb követelménye a technika fejlődése és az új technika terjedése, de ide tartozik az állóeszközök mennyisége, minősége, színvonala, konvertálhatósága, az élőmunka termelékenysége, a beruházások nagysága, hatékonysága, dinamizmusa is.

Visszatérve a technikára, kétségtelen, hogy a technika az emberi kultúra különleges része, amely tartalmazza mindazokat az eredményeket, amelyeket az adott történelmi–társadalmi körülmények között – a természet meghódítása, a természeti törvények felhasználása révén – anyagi és szellemi téren a társadalom elért.

Az innováció vagy vízszintesen, azonos szinten terjed egy szervezeten belül, vagy függőlegesen, csökkenő szinten. Az új technika elterjedése a beruházásra fordítható pénzeszközöktől és az új technika által elérhető (gazdasági vagy társadalmi) nyereségtől függ. A társadalom dinamikus fejlődéséhez szükséges az innovációnak a társadalom összes tevékenységére való kiterjesztése. [4] A fentieket szem előtt tartva igyekszünk a következőkben az innováció könyvtári alkalmazását megvilágítani.

A magyar könyvtárak fejlődése és az innováció

Minden fejlődés menetében mennyiségi és minőségi szakaszok váltakoznak. A magyar könyvtárak 1945 utáni fejlődésében is megfigyelhető az ilyen jellegű váltakozás. A felszabadulás után előbb csak viszonylag kevés könyvtár újította meg működését, csekély határfokkal, körülhatárolt olvasóközönnyel. Az 1950–1960-as években létrejöttek a közművelődési és a szakkönyvtári hálózatok, megnőtt a könyvtárak száma, kitágult hatókörük, megsokszorozódott olvasóközönységük.

A mennyiségi fejlődés ugyanakkor nem tudott – de nem is tudhatott – megbirkózni a minőségi fejlődés követelményeivel. Még a szakkönyvtárak sem tudtak ellátni tájékoztatási feladatokat, ehhez sem adottságaik, sem lehetőségeik nem voltak. Ennek következtében különváltak jötték létre és különállóan fejlődtek a tájékoztató intézmények. Később ugyan e két intézménytípus egyesítésére törekedtek legalább a nagy országos könyvtáraknál (OMKDK, OMGK-DK, OOK-DK), de ez alig volt több, mint az egy kerítésen belüli különállás, ha ugyan nem szembenállás, integráció azonban semmiképpen sem.

Az 1970-es években a könyvtárak mennyiségi fejlődése megállt, a mennyiségi fejlődés további eröltetése helyébe a minőségi fejlődés igénye lépett, ami egyenlő a könyvtári-tájékoztatási szolgálat komplex megvalósításának az igényével. A 80-as évek a számítógépes és a

hagyományos tájékoztatás könyvtári úton történő kiterjesztését, a nemzeti és nemzetközi könyvtári és ezekbe integrálódó tájékoztatási rendszerek kifejlődését ígéri.

Az ilyen jellegű fejlődés azonban maga is innovációs szemléletet és innovációt feltételez. Ebből a szempontból vizsgálva az eddigi könyvtári-tájékoztatási fejlődést, megállapítható, hogy gyakorlatilag sem a könyvtárak, sem a tájékoztatási intézmények nem nagyon jutottak túl az innováció első szakaszán, nevezetesen az elkülönült könyvtár-, ill. tájékoztatás-fejlesztésen. Lassan tíz év óta fejlesztgetik papíron a könyvtári és tájékoztatási rendszert, a valóságban azonban sem ez, sem az nem működik, hisz kétféle koncepciót nem lehet érvényesíteni lényegében ugyanazon a „mintasokaságon”. Mindezt, az innovációs stratégia szint-kategóriáival élve, úgy summázhatjuk, hogy az 50–60-as években volt a 0. fokozat, azaz az egyszerű mennyiségi változás, a 70-es években kezdődött el a külvilághoz való alkalmazkodás, azaz az 1. fokozat.

A 80-as évek a könyvtárak innovációs tevékenységében a 2. fokozatot ígéri. Ez azt jelenti, hogy a könyvtárak belső szervezete, a könyvtárszervezés és -vezetés folyamata, a könyvtári technológia átalakul, megerősödnek a könyvtárak integrációjának tendenciái, megkezdődik a tájékoztatás mint alapvető funkció előtérbe helyezése.

A könyvtári innováció azt jelenti tehát, hogy a könyvtári munkában, a könyvtárakban valóban ismerik, terjesztik és *alkalmazzák* az új tudományos (tervezési, szervezési) és technikai eredményeket. E célból a könyvtárak igénybe veszik mind az új szervezési eredményeket (központi feldolgozás, osztott feldolgozás, több fázisú tájékoztatás, célzott tájékoztatás stb.), mind pedig az ezekhez szükséges technikai eszközöket az íróautomatától a számítógépig.

Mi akadályozza ma a könyvtári innovációt?

Jelenleg hazánkban a könyvtárfenntartók sokfélék, ebből következően igen elaprózott a könyvtári „rendszer”: lazán összefüggő, jóformán semmi téren együtt nem működő könyvtárak együtteséből áll. A fenntartók szándéka, elképzelése, napi érdeke határozza meg a könyvtárak fejlesztését, benne a könyvtárak innovációs lehetőségeit is, ez pedig nem terjed túl az állomány alkalmoszerű bővítésén, valamilyen elhelyezésén és az olvasók ilyen-olyan kiszolgálásán. Minthogy az olvasók könyvtár iránti és tájékoztatói igénye általában – bár nem mindenütt – minimális [6], a könyvtárak alkalmazkodnak ehhez az igényhez, legfeljebb néhány jól dolgozó könyvtáros és könyvtár buzgólkodik az igény szint felemelésén. [5] Ebből következik, hogy a könyvtár a fenntartó számára jobb esetben kötelezettsé-

get, rosszabbik esetben elhanyagolható dolgot, kirívó esetekben pedig reprezentációs eszközt jelent. Ezért a könyvtár térbeli képzete az állomány elhelyezésére, az olvasóforgalom lebonyolítására és esetleg néhány technikai munka (foto, másoló, könyvkötő, nyomda stb.) elvégzésére szükséges helyiséget jelent csak. Általában – természetesen – a minimálisan előírt alapterülettel, már ahol egyáltalán van ilyen előírás vagy irányelv.

A könyvtár tervező építészek sem jutnak tovább az esztétikai megjelenítésnél, a téralakításnál, mivel nem ismerik a funkcionális kérdéseket és összefüggéseket. A belső berendezők, a könyvtári bútorok tervezői szintén nem a felhasználás, hanem inkább csak a gyártás és a művészet szempontjait képviselik.

Ha – ezeket előrebocsátva – megnézzük, hogy Bright öt feltételéből mi hiányzik, akkor azt látjuk, hogy

1. A könyvtárak fejlesztése *nem* a könyvtári rendszer fejlesztésén, *nem* a könyvtári elméleten, *nem* a tudományos nézetek fejlődésén alapszik;
2. A fejlesztés szükségletével *nem* tart lépést a mérnökök és a könyvtárosok információs és innovációs ismerete;
3. A gazdasági, ipari stb. szervezet *nem* támogatja az innovációt a könyvtári rendszerben;
4. A gyors és gyökeres fejlesztéshez a jelen gazdasági körülmények között *nincs* megfelelő pénzügyi alap;
5. A fejlesztés végrehajtásához, megvalósításához *nincs* elegendő szakképzett munkaerő.

Egyetlen vigasztaló van ebben a képben, tudniillik az, hogy azért lassú mennyiségi fejlődés tanúi lehetünk, ami az innovációs ciklusnak mindig a hosszabb ideig tartó szakasza.

A fentiekből világos, hogy a könyvtári innováció igen sokszor jár együtt a beruházással. Talán úgy is mondhatnánk, hogy a könyvtári-tájékoztató munka egyre inkább eszközigényessé válik, az eszközigényesség pedig beruházási igényt is jelent.

Az innováció azonban nem csupán beruházás, hanem szemléletbeli szervezési és vezetési intézkedés is. Ilyennek tekinthető például bizonyos munkafolyamatok sorrendjének megváltoztatása, bizonyos munkakörökben minőségi csere végrehajtása, majd mindezek mellett és következtében a teljesítménykövetelmények és a munkaintenzitás növelése, valamint a teljesítmények anyagi és erkölcsi elismerése, ami összességében jelentősen megnövelheti egy-egy könyvtár hatékonyságát.

Az innováció beruházási igénye a könyvtárakban

A könyvtárak fejlesztésének beruházási igénye egyenesen arányos az ellátandó feladatokkal, az alkalmazott technikával és fordítottan arányos az információs és innovációs infrastruktúrával.

Ez annyit jelent, hogy azokon a területeken, ahol megfelelő információs és könyvtári igények vannak, ott nem elszigetelt könyvtárakat, hanem *egy adott terület* (város, járás, megye, régió) *könyvtári rendszerét* (összhangban az országos könyvtári rendszerrel) kell kifejleszteni. Azaz nem egy könyvtár innovációja a legfontosabb, hanem egy részrendszeré. A rendelkezésre álló szűkös beruházási keret felhasználása akkor a legcélszerűbb, ha a befektetés könyvtári és információellátás szempontjából a leglényegesebb összekapcsoló pontokra összpontosul. A könyvtári funkciók hármas egységének jegyében egyfelől az iskolai, ifjúsági és közművelődési, másfelől az egyetemi, főiskolai és szakkönyvtárak arányos és egybehangolt innovációja, beruházásának koordinációja szükséges.

Ami már most a beruházás területeit illeti, elsősorban az adatátvitel eszközeire (telex, videotex, online számítógépes kapcsolat), másodsorban a reprográfiai berendezésekre (xerox, mikrofilm és mikrofilmplap), harmadsorban a helybenolvasás, tájékoztatás és tárolás tereire és felszereléseire gondolunk.

A beruházást – és az innovációt – ugyanakkor nem lehet leszűkíteni a berendezésekre és felszerelésekre, építményekre. Ezeknél lényegesebb, fontosabb a könyvtári tájékoztató szakember. E szakemberek képzése az innováció, a beruházás különleges fajtája. Olyan új értéket hoz létre, amely – megfelelő felhasználás esetén – busásan megtérül, kamatozik. S e szakemberek nélkül a legkítűnőbb technikai eszközök is használhatatlanok, értelmetlenek.

A könyvtárak fejlesztésének beruházási és innovációs igénye egyenesen arányos az ellátandó feladatokkal. Ez azt jelenti, hogy egy kis vállalat helyi jelentőségű könyvtárának, egy országos jelentőségű nagyvállalat központi műszaki könyvtárának, egy nemzetközi jelentőségű kutatóintézet szakkönyvtárának más és más az innovációs igénye. A szakkönyvtári innovációs igény pedig ismét más, mint az iskolai, a városi és a megyei könyvtáraké, illetve az egyetemi könyvtáraké.

Ha rövid távon elmaradott technikával kívánják megoldani a könyvtári és információellátást, az egyes könyvtárak esetében annál kevésbé beruházás-igényes az innováció, a fejlesztés. Az viszont hosszú távon és a könyvtári rendszer egésze számára igencsak megbosszulja magát: elnyújtja és deformálja az innovációs ciklust.

A fejlettebb technika ezzel szemben drágább, ám hatékonyabb, és kisebb lesz továbbfejlesztési költsége is.

Az innováció és a beruházás nagysága fordítottan arányos az innovációs és információs infrastruktúrával. Ez annyit tesz, hogy ahol az információs igény és szolgáltatás színvonala egyaránt magas, ahol megfelelő központi szolgáltatásrendszer és távközlési hálózat áll a rendelkezésre, ahol elegendő energia és hatékony szerviz található, ott lehetőség nyílik a modern információtároló, feldolgozó, átvivő berendezések alkalmazására,

illetve arra, hogy a kisebb egységek viszonylag olcsón oldják meg a szolgáltatásrendszer áramkörébe való bekapcsolódást.

A könyvtári rendszeren belül tehát felelősségteljesen kell bánni az innovációval. A könyvtárpolitikának mindenekelőtt az országos és országos feladatkörű könyvtárakra, a régiók központi könyvtáira, a megyei könyvtárakra, a kutató-fejlesztő intézetek könyvtáira és az országos nagyvállalatok központi könyvtáira kell az innovációt koncentrálnia. S ebbe beleértendők az innováció szervezési megoldásai, a könyvtárak együttműködésének és munkamegosztásának előmozdítása érdekében teendő lépések is.

Hivatkozások

1. BUCSY László: Az innovációk rendszere és a vállalati fejlődés. Bp. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1976. 351 p.
2. BRIGHT, J. R.: Research development and technological innovation. Richard D. Irwin, Homewood, 1964. Idézi Bucsy: id. mű. p. 40.
3. RÉPÁS István: Az innovációs fejlődés vizsgálata a gyártástechnológiában. Bp. KG-Informatik, 1980. 116 p. (Időszerű gazdaságirányítási kérdések 1980. évi 3. sz.)
4. RÉPÁS István: id. mű. p. 19.
5. CSÜRY István: Egyetemi és főiskolai könyvtárak gazdaságtana. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 28. köt. 1. sz. 1981. p. 22–28.
6. PHILIP Miklós: Az ipar információellátásának időszerű kérdései = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 28. köt. 2. sz. 1981. p. 45–48.

BAUER József: Innováció és könyvtár

Az innovációhoz kettősen kapcsolódnak a könyvtárak: egyfelől részei, segítői és előmozdítói az innovációnak, másfelől az innovációt alkalmazniuk kellene saját munkájuk fejlesztése során is. A magyar könyvtárak fejlődésében az innováció ellentmondásosan érvényesült és érvényesül. Ennek oka a fenntartók igénytelensége vagy pénztelensége. Ezért a könyvtárak innovációja mindössze a környezethez való alkalmazkodásig jutott el. Az innovációs beruházások igénye a könyvtárakban az adatátviteli, reprográfiai, olvasószolgálati és tároló berendezésekre, a raktározás korszerűsítésére, továbbá a személyzet képzésére terjed ki.

* * *

BAUER, J.: Innovation and library

Libraries and innovation mutually influence each other: libraries support and promote innovation on the one hand, while they should employ it in developing their own activities on the other. During the

development of Hungarian libraries the effectiveness of innovation has always been contradictory: because of the parent organizations' low-level demand and lack of resources innovation meant nothing more to special libraries than their adaptation to the environment. In libraries innovation investment should be assigned to data processing, reprographic, library service and storing equipment as well as to the modernization of document storage and to personnel training.

* * *

БАУЭР, Й.: Инновация и библиотека

Библиотеки двояким образом связаны с инновацией: с одной стороны они являются частью, они помогают и способствуют процессу инновации, с другой стороны они должны использовать инновацию и в процессе развития своей деятельности. В развитии венгерских библиотек инновация осуществлялась и осуществляется противоречиво. Причина этого — отсутствие средств или нетребовательность финансирующих органов. Поэтому инновация библиотек не идет дальше приспособления к окружающей среде. Инновационные капиталовложения в библиотеках распространяются на устройства передачи данных, reproграфию, оборудование читальных залов и средств хранения, на модернизацию склада, на обучение персонала.

* * *

BAUER, J.: Die Innovationen und die Bibliothek

Die Innovationen sind mit den Bibliotheken in doppelter Verbindung. Die Bibliotheken verhelfen zu Innovationen und fördern deren Verbreitung, andererseits sollten sie jedoch in ihrer eigenen Arbeit mehr Innovationen anwenden. In der Entwicklung des ungarischen Bibliothekswesens war und ist die Einführung von Innovationen recht widersprüchlich. Grund dafür ist teils die Anspruchlosigkeit und teils der Mangel an Finanzmitteln. Innovation in den Bibliotheken bedeutet demzufolge bis heute nur eine gewisse Anpassung an die Umgebung. Der Investitionsbedarf für Innovationen in Bibliotheken erstreckt sich auf Einrichtungen für Datenübertragung, Reprographie, Lesedienst, Speicherung, Magazinmodernisierung, Fortbildung der Arbeitskräfte.

* * *